

ERDÉLY ÉS A TÖRÖK HADITERVEK 1593–94-BEN

1593-ban az oszmánok Magyarországra vezették seregüket. Lényegében meglepte a korabeli Európát, hogy az elhúzódó és kimerítő perzsa háborút (1578–1590) követően szinte rögtön új ellenfelet keresett a Porta. Aktivitása mögött azonban ekkor már nem lankadatlan ereje állt, inkább egyre növekvő gondjaira próbálta a már bevált gyógyírt, hadseregének foglalkoztatását alkalmazni.

A történeti irodalom immár kielégítő részletességgel tisztázta mind az oszmán birodalom strukturális átalakulásának, mind belső válságának s az ebből egyre határozottabban körvonalazódó hanyatlásának jeleit és okait. Azt is meghatározta, milyen stratégiai célok vezérelték az oszmán hadvezetést, amikor 1593-ban háborúra szánta magát. Még Baranyai Decsi János emlékezett meg úgy a kirobbanó harcról, mint „szináni háborúról”, s a történetírás igazolta, hogy a háború első éveiben valóban Szinán nagyvezér szándékai szerint alakultak. Eszerint az 1593 januárjában a nagyvezéri tisztet harmadszorra elnyerő Szinán a szulejmáni hagyományokat fölélesztve igyekezett a magyarországi hódoltságot kiterjeszteni. A birodalom gyarapodását egy közvetlenül Bécs ellen vezetett hadjáratról várta. Elképzelése értelmében Magyarország még hódolatlan vidékeinek megszerzéséhez vagy a Habsburg fővárosok (Bécs és Prága) elfoglalása, vagy a Habsburg császár fogságba ejtése szükséges, ami feltehetően egy döntő csata megvívásakor lett volna lehetséges. Célját mindazonáltal nem kizárólag katonai eszközökkel kívánta elérni. Igyekezett ellenfeleinek erejét megosztani, így Rudolf császár és Mátyás főherceg békekérését mereven elutasította, ugyanakkor a magyarországi urakat kecsegtető „ajánlatokkal” kerestette meg.¹ Terveinek fölvázolásakor történetírásunk mindeztidáig kevés érdeklődést mutatott Szinán Erdéllyel kapcsolatos szándékai iránt. A következőkben ezért figyelmünket erre fordítjuk, s egyúttal a Porta

---

¹ BARANYAI DECSI JÁNOS megjegyzése a „szináni háborúról”: BARANYAI DECSI JÁNOS: Magyar történelme (1592–1598). Fordította és a bevezetőt írta: KULCSÁR PÉTER. Bp. 1982. (a továbbiakban: BARANYAI) 30., 43., 120. o.; a török válságról és Szinán stratégiájáról: INALCIK, HALIL: The Ottoman Empire. The Classical Age 1300–1600. London, 1973. 41–52., HÓVÁRI JÁNOS: Az oszmánok és a Levante-kereskedelem a 15–16. században. Világtörténet, 1983/2. 42–61.; TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: Szinán nagyvezér tervei 1593–94-ben. Hadtörténeti Közlemények (a továbbiakban: HK) 1982/2. (a továbbiakban: TÓTH S. L. 1982.) 159–173.

Erdéllyel kapcsolatos politikájához, valamint Báthori Zsigmond diplomáciájához is adalékokat próbálunk nyújtani.

1590 után sokáig bizonytalan volt, milyen irányban kezd újabb hadi vállalkozást a török. Nem kizárt, hogy a Porta szándékosan hagyta bizonytalanságban az érintetteket, mert ezzel támadása meglepetésszerűen érthette a kiszemelt áldozatot. Diplomáciai akciói tehát 1590 és 1593 között egyszerre szolgálták az új támadás előkészítését és a félrevezetést.²

Már a Perzsia ellen viselt háború kapcsán felmerülhet a gyanú, hogy a Porta a birodalom óriási méretei miatt mindinkább preventív jellegű hadviselésre kényszerült. Az oszmánok régtől fogva tapasztalhatták, milyen fenyegetést jelent számukra, ha a birodalmuk ellenkező végein lévő hatalmak fognak össze, de azt sem tartották kedvezőnek, ha pusztán az egyik végvidékükön formálódik ellenük nagyobb erőket tömörítő szövetség. Egy 1592-ben kelt török emlékirat éppen ezt boncolgatta, amikor biztosan bekövetkező lehetőségként villantotta föl egy olyan Habsburg-főségű szövetség kialakulását, amely Erdélyt és Lengyelországot is magában foglalná.³

Báthori István halála (1586) után valóban Lengyelország volt az, ahol a trónutódlás miatt legtöbb lehetősége nyílt az egymással versengő hatalmaknak, hogy befolyásukat növeljék. Amint már 1573-ban majd 1575-ben történt, most is több dinasztia nyújtotta kezét a lengyel trón után. A Porta politikája is korábbi gyakorlatához igazodott, vezérelve ismét a Habsburg-ellenesség volt. Elfogadhatóbbnak ítélte mind a svéd Wasa, mind az erdélyi Báthori-dinasztiát, ezért Wasa Zsigmond uralomra kerülése (1587) megnyugtatta. Gondjait azonban nem oszlatta el teljesen. Az újdonsült lengyel király ugyanis nem óhajtotta tartósítani a lengyel-Habsburg ellentétet, s ennek érdekében arra is hajlandó volt, hogy nővérét riválisához, Miksa főherceghez adja feleségül. A Porta ugyan szívesebben látta volna, ha a Báthori István korabeli erdélyi-lengyel szövetség újul fel a Wasa és a Báthori-család házasságával, de ezért nyílt háborút nem akart. 1590 májusában megújították a török-lengyel békét, a Porta azonban ezután is bízta Báthori Zsigmondot a lengyel királlyal.⁴ Riadalmat csak az okozott a szultán udvarában, amikor 1592 elején arról értesültek, hogy Báthori Zsigmond is házasodni készül. Természetesen nem a pusztán szándék aggasztotta a törököt, inkább a kiszemelt

---

² A török hadvezetés ilyen módszerének hatásáról, az információk megszerzésének és értékelésének módjáról még keveset tud az irodalmunk: KUBINYI ANDRÁS: A Szávaszentdemeter-Nagyolaszi győzelem 1523-ban. HK. 1978/2. 207–213.

³ A török hadászat alapelveiről: GENERÁL TIBOR: Az oszmán-török hadművészet keletkezése és fejlődése a XVI. századig. HK. 1986/1. (a továbbiakban: GENERÁL, 1986.) 7. Uő: Allah serege. Bp. 1987. 199–200.: az 1592-es török emlékirat: ÓVÁRY LIPÓT: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai. II. füzet. Bp. 1894. (a továbbiakban: ÓVÁRY) 222.

⁴ A lengyelországi helyzetre: P. GÁSPÁR GABRIELLA: Az erdélyi fejedelmek törekvései a lengyel trónra. Debrecen, é. n. (a továbbiakban: P. GÁSPÁR) 17–27.: SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): Erdélyi Országgyűlési Emlékek. III. kötet. 1576–1596. Bp. 1877. (a továbbiakban: EOE III.) 272–293.

mátka személye. Mivel a dinasztikus kapcsolat minden esetben a politikai orientáció talpköve, nem volt mellékes, melyik udvarból választja párját Báthori Zsigmond. III. Murád szultán 1592. április 29-én Gyulafehérvárott bemutatott levele óva intette Báthorit attól, hogy az oszmán birodalom ellenségei „úgy mint bécsiék, velencések, hispanusok, flanderek, florenciaiak” közül házasodjon. Márpedig 1592 elején Jósika István itáliai körútja során fejedelmének házasodási szándékáról is tárgyalt a toszkán nagyherceggel, Gyulaffy Lestáron keresztül Lengyelországból kapott előnyös ajánlatot, a velencei követ Konstantinápolyból 1592. március 7-én keltezett jelentése pedig arról számolt be, hogy Báthori osztrák házassági terve keltett nagy kedvetlenséget a Portán.⁵ A dolog már csak azért is aggaszthatta a Porta hatalmasait, mert éppen ekkoriban értesültek arról is, hogy Wasa Zsigmond lengyel uralkodó is szívesen vezetne oltár elé osztrák főhercegnőt. A kényes kérdést úgy próbálták rendezni, hogy Báthori Zsigmondnak felajánlották, amennyiben a lengyel király kitart elhatározása mellett, úgy őt megfosztanák trónjától, és helyébe Báthorit ültetnék.⁶ A Porta számára egyébként más szempontból is fontos volt Báthori hajlandósága. Wasa Zsigmond lengyel királlyá választásával ugyanis nem oldódtak meg, inkább szaporodtak Lengyelország gondjai. Kétségessé vált ugyanis Zsigmond svédországi hatalma, ahol nagybátyja igyekezett őt kitérni az örökségből, mire Zsigmond elhatározta, hogy hazatér, és elrendezi az ügyet. Tervével kapcsolatban elterjedt, hogy távolléte idejére, netán véglegesen, átadja a lengyel trónt a Habsburgoknak. 1592. november 4-én Murád szultán már arról értesíthette Báthori Zsigmondot, hogy Rudolf császár köve Miksa főherceg számára kérte nála a lengyel királyságot. A kérést természetesen elutasította, inkább kész volt az Ausztriával kötött korábbi békét meghosszabbítani, hogy így legalább formálisan elválassa egymástól a lengyel és az osztrák kérdést. Ugyanezen év novemberében pedig Báthorit biztatta a lengyel királysággal, ám a lengyelországi események az erdélyi-török tervek számára kedvezőtlen fordulatot vettek. Zsigmond király ugyanis rövid távollétét ígérte, s ezzel eldőlt, hogy Lengyelországról nem óhajt lemondani.⁷ *A lengyel trónválság arra mindenestre alkalmas volt, hogy Báthori személye fölértékelődjék a Portán, vele mint politikai kombinációkban a török irányvonalat támogató, az oszmán befolyást kiterjesztő tényezővel számoljanak.*

---

⁵ III. Murád 1592-es levele: EOE III. 282–283. o., 399.; Jósika István küldetésére: Documente Privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei si Tarii-Romanesti. Volumul III. Actesi Scrisori. (1585–1592). Publicate de ANDREI VERESS. Bucuresti, 1931. (a továbbiakban: VERESS, Doc. III.) 236. : Giacomo Gerardo jelentése: „sia venuto per trattar matrimonio di quel Principe con la Signora Donna Leonora, sorella del Signor Virgino Orsino”. I. még uo. 252., 267., 268–271., 273–274.; a Gyulaffy által „commendált” frigyre: SZAMOSKÖZY ISTVÁN: Történeti maradványai. 1542–1608. Kiadta: SZILÁGYI SÁNDOR. Bp. 1880. (a továbbiakban: SZAMOSKÖZY, 1880.) 25.; Báthori osztrák házassági tervére: ÓVÁRY, 219.

⁶ ÓVÁRY, 219–220.

⁷ P. GÁSPÁR, 22–25.; ÓVÁRY, 223.

Mindez persze nem jelentette, hogy Báthori Erdélyét Konstantinápolyban kivételes kegyességgel kezelték volna. Amint tudjuk, hogy Szinán 1591-ben már háborúval fenyegette Magyarországot, úgy Lippomano velencei követ jelentéséből azt is ismerjük, hogy ugyanekkor Erdélyt is igyekezett szorosabban a birodalomhoz láncolni. Ennek érdekében az addigi meglehetősen csekély összegű adó megemelésére készült, s arra törekedett, hogy a fejedelemséget Moldvához és Havasalföldre hasonló helyzetbe hozza (pero vorriano ridurla come la Valachia et Bogdania ... darla a chi piu gli offerira).⁸ Jelöltje is volt, aki ezt a szorosabb függést vállalta volna. Noha Barton angol követ 1589. augusztus 22-én arról értesítette a londoni udvart, hogy a renegát Markházi Pál minden befolyását elveszítette, Markházi „latorságairól” és „praktikáiról” Báthori még 1589. szeptember 18-án, majd 1591. február 17-én kelt leveleiben is érdeklődött.⁹

Szamosközy István följegyzései egyenesen arról tájékoztatnak, hogy 1592-ben Báthorit bevádolták a Portán, miszerint „az nímethoz pártolkodék”. A riadalom nem lehetett csekély, mert Szamosközy szerint már „in pröcinctu” állt kilencvenezer török, hogy Erdélyre törjön.¹⁰

Komoly gondot okoztak Báthorinak a gyakori nagyvezércserék is. 1580-82 után Szinán pasa 1589 áprilisa és 1591 augusztusa között viselte másodszer a tisztelet, majd Ferhád pasa (1591 augusztus és 1592 április) és Szijávus pasa (1592 április és 1593 január között) után harmadszor is őt tette Murád szultán nagyvezérré.¹¹ Báthori ezzel kapcsolatos gondjaiba portai követeinek adott instrukciói alapján pillanthatunk be. Sennyei Pongrácnak adott utasításában arra figyelmeztetett, hogy Szinán pasát tisztelettel köszöntse, s az adó beszolgáltatása felől is az ő szavára hallgasson. Adjon azonban ezer aranyat Szijávus pasának is, akit ugyan most mazullá tettek, de bármikor visszanyerheti méltóságát. Ebben a dologban mindazonáltal különös óvatossággal kellett eljárni a követnek, nehogy Szinánnál, a „mostani fővezérnél” ártsanak vele maguknak, mert ő „nyilván tör Ziavusra”. 1591. február 17-én adott utasításában ugyan szokatlannak nevezte Báthori Ferhád pasa kívánságát az ajándékot illetően, hiszen az éppen távol lévő pasának nem szoktak küldeni, de most mégis kivételt tett, s szerény összeget juttatott neki. Arra is intette a követét, hogy Szijávust titokban látogassa meg, s kérje további pártfogását és jóindulatát. Báthori jól tájékozottságát és rugalmasságát bizonyítja, hogy a maga pozícióinak erősítése végett arra is utasította követét, hogy a zsidó David Pasival

---

⁸ ÓVÁRY, 219.; VERESS, Doc. III. 246.

⁹ Barton jelentésére: DÁN RÓBERT: Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon. Humanizmus és Reformáció 13. Bp. 1987. (a továbbiakban: DÁN, 1987.) 123.; Báthori idézett levelei: VERESS, Doc. III. 192., 236.

¹⁰ SZAMOSKÖZY, 1880. 25.

¹¹ A nagyvezérváltásokra: Török történetírók III. 1566–1659. Pecsevi Ibrahim tarikhjából és Kjátib Cselebi fezlíkejéből. Fordította KARÁCSON IMRE. Bp. 1916. 91., 94–95., 202–203.

vegye fel a kapcsolatot. Tudta ugyanis, hogy Szinán szoros kapcsolatban áll egyes konstantinápolyi zsidókkal, jónak tartotta hát, ha maga is szerez támaszt közöttük.¹²

Az Erdély elleni harci kedv, és a vele kapcsolatos, fentebb vázlatosan ismertetett török politikai szándékok időbeli egybeeséséből a Porta politikai módszereire, valamint – kisebb mértékben – céljaira is következtethetünk. Ha csak nem feltételezzük, hogy a török szándékokat a teljes összekuszáltság jellemzi, úgy az egyidőben jelentkező, s egymástól látszólag teljesen különböző törekvések mögött két indítókot láthatunk. Egyrészt nem zárhatjuk ki, hogy a Porta gyakran katonai fenyegetéssel igyekezett Erdély urát fokozott engedelmességre szorítani. Másrészt Erdély esetében is észlelhetjük a Portai frakciók belső harcát. Korábbi ide vonható adatok tanúsága szerint a Portán már az „erdélyi vilájet elfoglalása” óta, lényegében tehát 1541-et követően volt olyan csoport, amely Erdély kedvezőnek mondható helyzetén változtatni akart, a csekély adót fizető és alkalmanként meglehetősen nagy politikai önállóságot élvező fejedelemséget igyekezett szorosabban a birodalomba tagolni. Ennek a csoportnak már 1581-ben Szinán pasa volt a vezéralakja.¹³ A vele szembenállók az Erdély számára is biztosított statusz megőrzésével, a kis ország politikai mozgásterének további bővítésével próbálták a birodalom számára kedvezően befolyásolni az éppen aktuális történéseket. Számukra világos volt, hogy Erdély helyzetének a román vajdaságokéhoz való hozzáigazítása csak súlyosabb terhet róna a birodalomra, s megbontaná a térség vazallus országainak addigi viszonylagos stabilitását. Míg azonban 1578 és 1590 között a perzsa háborúban való lekötöttség alkalmas érvet kínált számukra az Erdéllyel szemben harciasabb hurokat pengetők megfélemezésére, 1590 után már nem voltak ilyen kedvező helyzetben. Úgy tűnik, 1592 végéig mégis sikerült a „békepártnak” Erdéllyel kapcsolatban is mérsékletre intenie a Portát. Az 1593 januárjában nagyvezérré előlépett Szinánról azonban már minden érintett tudta, hogy az erdélyiek ádáz ellensége (*Transylvanorum fatalis hostis fuit*).¹⁴

A továbbiakban azt elemezzük röviden, milyen helyet foglalt el Erdély a szináni tervekben.

---

¹² 1589. szeptember 18-ai és 1591. február 17-ei utasítások Sennyei Pongrácnak: VERESS: Doc. III. 191–193., 233–237.; DÁN, 1987. 90., 123–124.

¹³ Erre vonatkozó adatok a teljesség igénye nélkül: SZALAY LÁSZLÓ: Erdély és a Porta 1567–1578. Pest, 1862. (a továbbiakban: SZALAY) 178., 180–181; ÓVÁRY, 202., SZAMOSKÖZY, 1880. 15–16.; Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai. Fordította és a bevezető tanulmányt írta: KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ. Bp. 1986. 158–159.

¹⁴ Az erdélyi belső stabilitás értékére az oszmánok szempontjából Erdély fejedelmei is ráéreztek. Szemléletesen fejezi ki Báthori István erdélyi fejedelem és lengyel király Kovacsóczy Farkashoz 1581. június 12-én írt levele: „a török ... az ország consensusát általán fogva meg nem háborítja”. in: Báthori István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. II. kötet. 1576–1586. Közreadta: VERESS ENDRE. Kolozsvár, 1944. 166.; Szinánra: SZAMOSKÖZY, 1880. 31.

A frissen nagyvezérré lett Szinán alighogy értesült Hasszán boszniai pasa sziszeki vereségéről (1593. június 22.), szinte azonnal megindította támadását.¹⁵ A gyorsaságban és az oszmánoktól meglehetősen szokatlan hadjáratkezdés okozta meglepetésében bízhatott, ezért sem szorgalmazta, hogy a szultán személyesen vezesse a sereget. Ez ugyanis jóval hosszadalmasabb előkészületeket igényelt volna.¹⁶ Baranyai Decsi János krónikája szerint Szófiában értesülhetett Szinán arról, hogy „jövetelenek híre sincs Magyarországon”. A historikus tudósítását hitelesítheti San Clemente spanyol követ is, aki 1593. október 2-án azt jelentette Bécsből, hogy „se pénz, se vezér, se egyetértés, ahelyett sok félelem és zavar”, ami szintén az oszmán támadás váratlanságát bizonyítja.¹⁷

Az erdélyi fejedelmi udvar ennek ellenére viszonylag korán értesült a háború megindításáról. Báthori Zsigmond tapasztalt követét, Ravazdy Györgyöt küldte Szinán köszöntésére. Baranyai Decsi emlékezete szerint Erdély követe nem talált szíves fogadtatásra. Még szinte át sem adta ura üzenetét, Szinán máris félbeszakította, és közölte vele, hogy régóta dédelgetett terve Erdély leigázása, így az ő vezérége miatt semmi örvendezni valója nincs az erdélyieknek. Szamosközy István feljegyzése azt is megörökítette, hogy Szinán eredetileg Erdély ellen szeretett volna hadat indítani, mert úgy vélte, amíg a felvonulása és seregének utánpótlása szempontjából nagy fontosságú területet nem biztosítja, nem boldogulhat a némettel sem. Régi s mindeztidáig kevés sikerrel szereplő fejedelemjelöltje, Markházi Pál is készen állt arra, hogy Erdély élére álljon.¹⁸

Szinán ennek ellenére nem személyes indulataira hallgatott, amikor háborúját elkezdte. Feltehető, hogy stratégiai céljaihoz menet közben kellett hozzáigazítania taktikai elképzeléseit. Így az idő rövidege miatt eleve le kellett mondania arról, hogy már az első hadjárat esztendőben sikert érjen el. Az őt mohácsi táborában felkereső követnek, Sennyei Pongrácnak már azt mondta, hogy egyelőre megelégszik Veszprém és Palota elfoglalásával, s a következő évre halasztja Bécs illetve Prága ostromát.¹⁹ Noha még 1594 nyarán is fennen hangoztatta Szinán, hogy basát ültet az erdélyiek nyakára, azaz hódoltatja a tartományt, szándéka egyelőre pusztá fenyegetés maradt, ami

---

¹⁵ Szinán Konstantinápolyból július 17-én indult el. TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: A török haditevékenység akciórádiusza a 15 éves háborúban. HK. 1985/4. 764.

¹⁶ GENERÁL, 1986. 29–32.; BARANYAI, 49.

¹⁷ BARANYAI, 77.; ÓVÁRY, 225.

¹⁸ EOE III. 293.; BARANYAI, 61–62., 96.; SZAMOSKÖZY, 1880. 31.; a vazallusok fontosságára a Portán is fölhívták a figyelmét: DÁVID GÉZA–FODOR PÁL: Magyar vonatkozású török államiratok a tizenöt éves háború korából. HK. 1983/2. 283.

¹⁹ BARANYAI, 100–101.

mindazonáltal alkalmas érvet adott a török protektorátussághoz ragaszkodók számára arra, hogy igyekezzenek Erdély részéről hűséggel teljesíteni a nagyvezér követeléseit.²⁰

E követelésekről nem igazítanak el biztonsággal forrásaink. A Gyulafehérvárra érkezett török csasz hadifelszerelést, útépitésre és hídverésre alkalmas embereket, valamint élelmet követelt, ami nem lépte túl a szokásos kötelezettségeket. Hozzátette azonban, hogy amint János Zsigmond meglátogatta a magyarországi hadjáratra érkező Szulejmán szultánt, úgy Szinán is elvárja ezt Báthori Zsigmondtól. Az erdélyiek persze „roppant súlyos és teljesíthetetlen” követelésnek tartották mindezt, s arra gyanakodtak, hogy azok zöme a csasz kitalálása.²¹ A kételyükkel kapcsolatban azonban néhány mozzanat figyelmet érdemel. Mindenekelőtt meg kell említenünk, hogy Baranyai Decsi János krónikája szerint a szultán Báthorihoz írt levelében is szerepelt a Báthorit Szinánhoz utasító rendelkezés, s maguk az erdélyiek sem a követelések teljes valótlanságát állították, pusztán azt, hogy azok a csaszok „ösztönzésérfé és sugalmazására” fogantak. Elgondolkodtató ugyanakkor a János Zsigmondra tett utalás is. Az 1593-ban és az 1566-ban indított török háború hasonlóságára már több szempontból fölhívta a figyelmet történetírásunk.²² Zsigmond fejedelem és Szinán nagyvezér tervezett találkozója újabb adalék a rokon vonásokhoz. A nagyvezér szándékának komolyságáról maguk az erdélyiek is megbizonyosodhattak, amikor meghallgatták hazatérő követük beszámolóját. Ravazdy György figyelmeztette őket, hogy Szinánban nem lehet megbízni, mert egyetlen célja, hogy a „fejedelmet magához csábítsa”, s Erdélyből „gyarmatot” csináljon.²³ De Szinán szándékának valódisága mellett szól az is, ha összevetjük az 1566-os és 1593-as viszonyokat. Szulejmánhoz nem pusztán tisztelgő látogatásra ment János Zsigmond, hanem mentegetnie is kellett magát a Miksa királlyal folytatott titkos alkudozások miatt, amelyek a közös törökellenes vállalkozás lehetőségét is fölillantották. A szultán és vazallusa zimonyi találkozója tehát az erdélyi „király” hűségnyilvánítása is volt egyben.²⁴ Báthori Zsigmond esete nagymértékben hasonló elődjéhez. Amint korábban a Szapolyai-dinasztia, most a Báthori élvezte a Porta bizalmát, amit folyton meg kellett szolgálnia. Az újabb háború erre kiváló alkalmat kínált. Ám azt már korán megtudta Zsigmond, hogy a Portán nem mindenki pártfogolja személyét és országát. Bódog János találó megjegyzése szerint „valami hazug hír érkeznek nagyságod

²⁰ Az 1594-es fenyegetésre: SZAMOSKÖZY, 1880. 44.; a „törökösök” érveire: BARANYAI, 82–84.

²¹ BARANYAI, 58–60.; Bódog János jelentése Báthori Zsigmondhoz, 1593. szeptember 11. Történelmi levelek a Hédervári levéltárból 1581–1612. Kiadta Báró Radvánszky Béla. Történelmi Tár (a továbbiakban: TT.) 1879. 25–26.

²² TÓTH S. L. 1982/2. 171–172.

²³ BARANYAI, 67.; EOE III. 294.

²⁴ A zimonyi találkozóra: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerkesztette SZILÁGYI SÁNDOR. II. kötet (1556–1576). 248–250.; FORGÁCH FERENC: Emlékirat Magyarország állapotáról. Bp. 1982. 264–268.; BÁNFFI GERGELY: János Zsigmond látogatása Szulejmán török császárnál. In: Erdélyi magyar emlékirók. Válogatta: VERESS DÁNIEL. Kolozsvár-Napoca, 1983. (a továbbiakban: BÁNFFI) 46–57.

birodalma felől”, ami csak növelte „az bassának dühösségét”.²⁵ Ezek után nem meglepő, ha Szinán Báthori hűségének zálogát látta volna személyes látogatásában. Megjegyezzük csupán, hogy a két eset további hasonlóságához tartozik, hogy a János Zsigmond-féle találkozózt megörökítő Bánffi Gergely szerint Szulejmán arra kérte védencét, hogy igyekezzen a német párton álló főurakat megnyerni magának, azzal biztatva őket, hogy így bántatlanságot élvezhetnek. Baranyai Decsi pedig Báthori Zsigmonddal kapcsolatban jegyezte föl, hogy Szinán arra biztatta, vonja a maga pártjára Magyarország főembereit, s ennek fejében hozzá hasonló, kedvező bánásmódban részesülhetnek.²⁶

Szinán azonban végül is elállt attól a szándékától, hogy táborába hívja Báthorit, s megelégedett azzal, ha élelem és hadfelszerelés mellett segédcapatokat küld – lehetőleg személyes vezetése alatt – a temesvári beglerbég mellé. 1593 őszén tőlük várta Szinán, hogy a Felső-Magyarországon állomásozó keresztény erőket lekössék. Tokaj, Kálló és Kassa irányába kellett volna támadniuk, ám Báthori ügyes diplomáciával vonta ki magát a kínos kötelezettség alól.²⁷ A temesvári béghez menesztett Sennyei Pongrác az idő rövidségére, és a szultán ama parancsára hivatkozva mentette ki urát, hogy annak a Havasalföld éléről elmozdított Sándor vajda mesterkedéseire kell ügyelnie.²⁸ Akkor sem mozdult ki Erdélyből a fejedelem, amikor Szinán tőle várta a Fülek, majd Hatvan ostroma miatt ideiglenesen komolyabb őrség nélkül maradt várak megvívását, sőt okos praktikákkal elérte, hogy III. Murád elmozdította tisztéből a temesvári pasát.²⁹

Az oszmánok Erdélyt illető tervei között fontos hely illette meg a fejedelemség hírszerző tevékenységét. Gyakran visszatérő kívánsága volt a Portának, hogy hiteles és

---

²⁵ TT 1879. 25.; ill.: Török-magyarkori Államokmánytár. Szerkesztették: SZILÁDY ÁRON és SZILÁGYI SÁNDOR. Első osztály: okmánytár. Első kötet. Pest. 1868. 29. Feltehetően ez utóbbi helyes dátuma nem 1594. július 31., hanem 1593., mert ekkor említi Baranyai Decsi is, hogy Ravazdyt Szinán hazaengedte Erdélybe, Bódogot viszont maga mellett tartotta. BARANYAI, 66.

²⁶ BÁNFFI, 56.; BARANYAI, 79–80.

²⁷ Szinán utasításai: EOE III. 295., 298–299., 300., 301–302. Báthori az idő előrehaladtával, illetve a keresztény seregek Erdély elleni készülődésével mentette tétlenségét. BARANYAI, 106., 109., 121–122., 126–127.; Török-magyar oklevéltár 1533–1789. Fordította: KARÁCSON IMRE. Szerkesztette: THALLÓCZY LAJOS–KRCSMÁRIK JÁNOS–SZEKFŰ GYULA. Bp. 1914. (a továbbiakban: TMO) 175–176., 177–178. o. Báthori levelei Murád szultánhoz Erdély fenyegetettségéről.

²⁸ Sennyei Pongrác jelentése: 1593. szeptember 19. Kovacsóczy Farkashoz. In: TT 1879. 26–27.; Documente Privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei, si Tarii-Romanesti. Volumul IV. Acte si Scisori (1593–1595). Publicate de ANDREI VERESS. Bucuresti, 1932. (a továbbiakban: VERESS, Doc. IV.) 31–32.

²⁹ BARANYAI, 126–130.: „önként adódik (Báthori) számára tér a hőstettekre, mert az ellenség várak ostromlásával, amivel az időt tölti, másoknak alkalmat ad az ő fészkeinek megrontására”; a temesvári pasát Báthori kérésére mozdította el Murád: TMO 179.

gyors információkat kapjon a gyulafehérvári udvartól.³⁰ Bár történetírásunkban vannak olyan vélemények, amelyek szerint Báthori Zsigmond következetesen félretájékoztatta a szultáni udvart annak érdekében, hogy saját országának fenyegetettségét elhitesse s ezáltal tétlenségét elfogadtassa,³¹ az ilyen megfigyeléseket óvatosan kell kezelnünk. Igaz, hogy a bánáti rácok törökellenes fegyverfogatását igyekezett a németek által szított latorsággként beállítani, a hozzájuk csatlakozott erdélyieket pedig önkényes szökevényeknek, akik ellen maga sem győz elég vigyázásban lenni, pedig tudjuk, hogy a bánáti harcot éppen Báthori biztatása is élte, sőt a rác despotaságot is elvállalta.³² Az sem tagadható, hogy gyakran hivatkozott az Erdélyre leselkedő veszélyekre, különösen 1594 első két-három hónapjában, így próbálva elejét venni annak, hogy a török hadműveletek holtidejében neki kelljen a már jelzett módon fenntartani a hadszíntér aktivitását oszmán részről.³³ A keresztény seregek készülődéséről és támadásuk várható irányáról azonban pontos tájékoztatást adott. 1594. február 21-én kelt levelében például III. Murád meglepéssel nyugtázta a Báthoritól kapott újabb híreket, melyek szerint az enyhe téli időjárásat kihasználva Hatvan illetve Szolnok keresztény ostroma várható.³⁴ Báthori magatartása érthető. Állandó valótlán információkkal teljesen hitelét veszthette volna a Portán, márpedig ekkor országa még nem döntött a török frigy felbontásáról.

Hasonló diplomáciai ügyeskedés volt a Porta „megbékéltetésének” érdekében Báthori követküldése Angliába. Kakas István fejedelmi titkár 1593 őszi útjával ezidáig nem tudott sokat kezdeni történetírásunk.³⁵ Edward Barton konstantinápolyi angol rezidens ugyan valóban nagy befolyással rendelkezett Szinán környezetében, ám Erzsébet királynő udvarias hangú levele és Barton óvatos közbenjárása nem változtatott

---

³⁰ Számtalan példa közül csak egy-kettő: SZALAY, 35.: Szelim szultán levele Báthori Istvánhoz 1572-ből: „Az más pártól az ellenség igyeközetí, indulatja felől az mit értendesz, ird meg neköm.”; TMO 177. III. Murád Báthorihoz 1594. február 28.: „a gonosz szándékú ellenségre figyelj, s amint részéről mozgósítás és támadás történik, említett szerdáromat (ti. Szinánt - L. J.) sietve értesítsd”.

³¹ EOE III. 307–308.o.: DEMÉNY LAJOS: A székelyek és Mihály vajda. Bukarest, 1977. 18.: véleménye szerint Báthori már azt a kötelességét sem teljesítette, hogy jelentse a keresztény hadak hadmozdulatait.

³² Báthori III. Murádnak 1594. június 23. VERESS, Doc. IV. 82–83.o.; EOE III. 312–314.; SZAMOSKÖZY, 1880. 34–35.; BARANYAI, 135., 142–143.

³³ TMO 175–177.

³⁴ Tieffenbach valóban ostrom alá akarta venni Szolnokot.

³⁵ Angyal Dávid is furcsának találta, hogy a spanyol hegemonia ellen küzdő Anglia azon fáradozik, hogy mentesítse a Habsburgokat Keleten. ANGYAL DÁVID: Erdély politikai érintkezése Angliával. Századok. 1990. 322.; Szilágyi Sándor megfogalmazása talányos. Az angliai követküldésről úgy vélte, Báthori ettől is azt remélte, hogy általa „sikerülend megnyerni a török pártiakat a keresztényekkel kötendő frigy eszméjére”. EOE III. 298.; Veress Endre nem tett mást, mint szó szerint idézte Szilágyi megállapítását: VERESS ENDRE: Zalánkeményi Kakas István. Bp. 1905. 43., újabban pedig csak említés szintjén idézik Kakas küldetését: GÖMÖRI GYÖRGY: Angol-magyar kapcsolatok a XVI–XVII. században. Bp. 1989. 22–23.

alapvetően Erdély megítélésén.³⁶ Kakas István azonban mégsem tette meg hiába a hosszú utat. Már küldetésének első állomásán, Lengyelországban hasznos információkat gyűjtött be, amikor Zamoyski kancellárnál puhatólódzott annak szándékai felől. Óvatosan kellett faggatnia arról, vajon tervez-e Lengyelország megtorló akciót a földjét pusztító tatárok ellen, vagy van-e javaslata a Porta megbékéltetésére, mert Báthori értesülései szerint az a lengyelekre is neheztel.³⁷ Báthori Zsigmond előrelátó terveibe Forgách Simonnak egy 1594. február 2-án kelt levele enged betekintést. Ebben Forgách arról tájékoztatta Pálffy Miklóst, hogy Báthori hajlandó lenne kozák-lengyel-erdélyi együttműködés részeseként megállítani a Magyarországra felvonulni készülő tatárokat.³⁸ Az angol királynőtől Kakas által kieszközölt levél pedig megkísérelte a Porta Erdély elleni folyton megújuló indulatát csillapítani.

Szilágyi Sándor megállapítása tehát, melyben Báthori Zsigmondot a színlelés nagymesterének nevezte, igazolhatónak látszik.³⁹ Miközben ugyanis belpolitikájában, különösképpen udvarszervező tevékenységében tudatosan készült a Portától való elszakadásra, diplomáciája kellő rugalmassággal próbálta az Erdélyt az Oszmán Birodalomhoz kötő, egyre vékonyodó szálát megóvni. Ebbe még az is belefért, hogy a Porta jóváhagyásával az oláh fejedelemségek fölött gyakorolt gyámságát a maga érdekének megfelelően használja ki, s Moldva és Havasalföld vajdáit bevonja törökellenes terveibe.⁴⁰

Baranyai Decsi Jánosnak egy eddig kevés figyelemre méltatott megjegyzése szerint Erdély különleges státuszt élvezett az Oszmán Birodalmon belül. E „tartománynak a helyzetét a barbárok nem tudták oly könnyen megváltoztatni, mint szerették volna mert „akik ezt akarták, semmit nem tudtak felhozni annak bizonyítására, hogy Erdélyt épségben, békességben – az ő kifejezésük szerint – mint valami aranyalmát fogják birtokolni, nem pedig háborúktól tönkretéve.”⁴¹ Színán nagyvezér háborús tervei is bizonyosságot adhattak róla, hogy noha valóban történtek kísérletek a kedvező státusz felszámolására, azok valamiképpen mindig megtörttek. Egyelőre csak sejtethetjük, mi volt ennek az oka. Egyrészt Erdély belső stabilitását óvakodtak

---

³⁶ Erzsébet királynő 1594. február 9-én kelt levelét kiadta: PETTKÓ BÉLA: Szamosközy István történeti maradványai. TT. 1889. 322–323.

³⁷ Báthori instrukciója Kakas István részére. VERESS. Doc. IV. 25–28.

³⁸ JEDLICSKA PÁL: Adatok erdői báró Pálffy Miklós a győri hősnak életrajza és korához 1552–1600. Eger, 1897. 496–498.

³⁹ EOE III. 328. Újabban Báthori reneszánsz mentalitására: BARTÓK ISTVÁN: A gyulafehérvári fejedelmi udvar és az ifjú Báthori Zsigmond. In: R. VÁRKONYI ÁGNES (szerk.): Magyar reneszánsz udvari kultúra. Bp. 1987. 156–157.; KLANICZAY TIBOR: Udvar és társadalom szembenállása Közép-Európában (Az erdélyi udvar a XVI. század végén). In: Pallas magyar ivadéka. Bp. 1985. 107–120.

⁴⁰ LELE JÓZSEF: Erdély a tizenöt éves háborúban és a Porta. Aetas, 1991/3-4. 107.

⁴¹ BARANYAI, 64.

megbontani erőszakos fejedelemállítással, másrészt ügyeltek arra, hogy Erdély hódoltatásával ne hozzanak létre egységes törökellenes tábor a Kárpát-medencében. Ennél kedvezőbb volt a vazallitás egy lazább formájának fenntartása egy megbízhatónak ítélt dinasztia uralma alatt. Azt sem feledhetjük azonban, hogy az oszmánok „szultán Szolimán találmánya”-ként⁴² tekintettek Erdélyre, a szulejmáni hagyományokhoz, ha tetszik, modellhez való ragaszkodás pedig egyenes arányban nőtt a birodalom egyre szaporodó gondjaival.

---

⁴² A kifejezésre: BORSOS TAMÁS: Vásárhelytől a Fényes Portáig. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: KOCZIÁNYI LÁSZLÓ. Bukarest, 1972. 395.

La Transylvanie et les plans militaires turcs en 1593 – 94

L'étude examine quelle place la Transylvanie a occupé à l'ouverture de la guerre de quinze ans dans les plans militaires ottomans. Cette étude contribue à l'appréciation de la situation de la Principauté de Transylvanie dans l'Empire Ottoman et de la diplomatie du prince Zsigmond Báthori. L'analyse signale que les exigences de la Porte Ottomane ne dépassaient pas l'exécution des devoirs attendus plus tôt de la part des vassaux, bien qu'on puisse démontrer en 1593–94 l'intention des Ottomans qui essayait de changer le statu quo de la Transylvanie très favorable jusque-là et qui cherchait à lier plus étroitement la principauté à l'empire. Au début de 1594, dans la période qui était la morte saison en ce qui concerne la campagne militaire turque, la Transylvanie aurait dû conserver l'activité du champ d'opérations militaires de la part des Ottomans. Le plan au duquel Báthori aurait dû personnellement présenter ses respects au grand vizir, rapproche les événements de 1593 de la campagne de Soliman en 1566. Dans la guerre de plus étendue, Báthori devait suivre, avec une diplomatie prudent et souple les intentions turques et assurer les conditions de l'adhésion à la Ligue Chrétienne.